

FÉJA GÉZA Egy hívő naplója*

Tömény szenvedés esztendőiből szakad fel ez a könyvem. Ám ezek az évek vezettek az élet, de talán több, a létezés értelméhez. A kínzó kérdések szelíden feloldódtak, mintha konok bogaihoz láthatatlan kéz nyúlt volna, s a morcosan ellenálló, sűrű, sötét életanyag mélyén megláttam a fényes magot: a törvényt. Mindent megértettem, mindent elfogadtam. Az Isten jól tudja, miért táplál szent tűzével, a szenvedéssel. Gyökérig ható, egész léteemet megrázó szenvedés nélkül túlságosan a földhöz ragadtam volna; fölötte érzékeny voltam a földi izgalmak iránt, megrészegítettek, markukban tartottak, – csonka ütem maradtam volna. Most nyertem belső távlatot, s megtanultam élni vele: magasabb szférába törekedni, szárnyalni.

A szenvedés szabadított fel a korszellem látható és láthatatlan béklyóitól, hogy szárnyalhassak, és megláthassam a magyarság filozófiai táját, a mezőt, melyen a létezés végső értelme nyílik nekünk, melynek tiszta távlatában helyreállíthatjuk szövetségünket a világgal és Istennel, – ahol reánk ütik az öröklét bélyegét, hadd viritson végre homlokunkon.

Nem bölceleti rendszerre gondolok, ilyesmit sohasem teremtettünk, nem azért, mintha belső erőnkéből nem futotta volna, inkább alkati okokból. Annál időszerűbb lett létezésünknek keleti mértékű észrevétele, megfogalmazása. A keleti bölcelet olyan szintetikus tevékenység, hogy éppen ezért végső tisztaságú és ősi egyszerűségű eredményekhez érkezik. Visszaérzi és visszaidézi a kezdetet, midőn az emberi lélek sokarcú képességei még természetes egységbe fonódtak, és hiteles világképet teremtettek. Hozzád fohászokodom, ősi forrás, lelkünk ázsiai bölcsője. Fohászokodom és panasszal kezdem.

1945. szeptember 7.

Az európai ember az újkorban nemcsak megváltó szándékú társadalmi forradalmakat gerjesztett, hanem még döntőbb fontosságú belső forradalmakat is; az utóbbiak történetével még adósak vagyunk. Az újkor darabokra rúgta a középkor világképét, helyébe pedig ugyancsak silány jószágot tett: a homocentrizmust, a pusztító balítéleteket, mely

* Az alábbiakban FÉJA GÉZA publikálatlan könyvének első, Protestálok című fejezetét közöljük az író örököseinek engedélyével.

az Istentől elszakított és a nagy egészből kiszakított, elszigetelt embert tette a létezés középpontjává és végső értelmévé. Az elszigetelt emberhez viszonyította a létezés ahelyett, hogy a megillető helyünket kereste volna benne. Istenek haltak, angyalok zuhantak, legyenek köptek az őstudás tábláira, kozmikus kapcsolataink sorvadtak, életérzésünk méretei zsugorodni kezdtek. Vészes belső töppedés vette kezdetét, ez magyarázza, hogy az európai ember a lélek gazdag fegyvertárából egyre inkább csak a rációt vette igénybe. Vészes egyoldalúságba zuhant, naponta hetvenhét-szer vétett a világrend ellen, eltorzította Isten művét, nem tudta vállalni saját lelkének teljességét. Az újkori ember bűnbe esett, a bűnhődésnek meg kellett érkeznie, mint a télnek. A racionalizmusba zárkózott, öncélúságba töpörödött ember roskadozik a bűnhődés immár valóban emberfölötti terhe alatt. De nem is sejti szenvedése értelmét, ellene szegül, kétségbe esik, – kozmikus mértéke sincsen, semhogy az isteni mérték szikrája meglobbanna benne. Nem képes életét az isteni rendbe helyezni, az örökkévalóságba komponálni. Latolgathatjuk: belepusztul vagy beleőrül elszigeteltségébe?

Az újkori ember megtagadta mindazt, ami nem fért tudatának egyre szűkülő határai közé, s ami túlnőtt a racionalista kerítésen. Nem hitt a világot betöltő isteni tervben, a véletlen játéknak, a céltalanság káoszának tekintette a mindenséget. Saját nihilizmusát rávetítette a világra, s hogy elviselhetővé tegye ezt az élete gyökerét rágcsáló nihilizmust, öncélú emberi terveket szőtt, megannyi új Babel-tornyot emelt, szelleme kiesett a létezés természetes, ősi viszonylataiból, és a racionalizmus alacsony síkjára zuhant. Az újkori ember a lényeges, az ősi, az egyetemes dolgok ismerete helyett a „sokba” sülylyedt, a részletekbe veszett, töredékekbe tokozódott, lényegtelen ismeretek gyorsan porosodó raktárait cipeli agyában. „Lázadásának” eredménye csakhamar a kétségbeesés lett, kétségbeesésben pedig a korszerű bálvány, az „én”-je elemzésébe fogott. Végsőkéig boncolta, óh nem az embert és az emberséget, nem a mikrokozmoszt, hanem csupán az emberből és az emberségből annyit, amennyit szűkülő tudata appercipiálni bírt. (Nagy téma lett az „Állat az emberben”, de szóba sem jöhetett az „Isten az emberben”). Így ezután ez az analitikus szenvedély elemeire szedte az elemeket, mint a gyerek az órárt; igen ügyesen szétszedte a világképet anélkül, hogy képes lett volna a helyreállítására, vagy új világkép teremtésére. Az újkori ember világképre törekvő kísérletei rendre beomlanak a ködbe, a bizonytalanságba, s betölthetetlen hiányérzéseket hagynak az emberben.

A vészes hiányérzések szükségszerűen meghasonláshoz vezetnek, s végső kísérletnek, egyúttal pedig önbüntetésül a pusztulás és a halál angyalihoz folyamodtak. Az újkori ember mérgeket termelt, halált okádó szörnyetegeket agyalt, apokaliptikus tűzesőt bocsátott az égből édesanyjára, a Földre. Megérezte: ha ismét föl akar egyenesedni, ha megint egész emberré, Isten fiává akar válni, elébb el kell pusztítania ezt a reménytelen fél-kultúrát, mely egyre inkább elszakad a létezés eredeti értelmétől. Városok semmisültek meg, tájak dőltek romba, s a fehér ember még mindig nem tudja vagy nem akarja beismerni, hogy miért történt mindez? Önbüntetésé öngyilkossággá fajul?

Az ősi Ázsia sohasem jutott ekkora lelki válságba. Az ázsiai bölcsesség tudta mindig, hogy az igazi tudás a létezés alapelemeinek, alapvető törvényeinek az ismerete, – világosság, melynek fényénél megcsillan az örökkévalóság értelme. Az ázsiai gondolkodók

nem építettek „rendszer”, hanem tudták és alkalmazták az örök törvényt. Európában a középkor kísérelt hasonlót: ő kívánt isteni mértékkel mérni, s nem csupán a percnyi emberéletnek és e bolygó atmoszférájának, hanem a létezésnek is értelmet adni. A középkor tudta, hogy az embernek emberfölötti küldetése is van, – az újkor szégyellte.

1945. szeptember 12.

A második világháború sok mindent elpusztított, de a nagy láz megölte-e tévedéseinket és balítéleteinket, e minden dögvésznel veszesebb baktériumokat? Vajon az európai ember továbbra is eszelősen ragaszkodik az elszigetelt emberi tervhez? Továbbra is érvényesnek véli a homocentrikus világképet? Most sem szánja rá magát, hogy az örökkévalóságban keresse helyét és az örökkévalóság törvényeit keresse? A döntő nagy kérdések ezek, – az európai szellem hordái pedig dadogni sem tudnak róluk. Persze, vannak jobbak és „némi jobbak”, de az újkor „szellemi rétegeket”, hordákat termelt: zsoldos hadat öncélú emberi terveinek, korlátolt politikai tanainak, elszigeteltségbe tokozódó elméleteinek a szolgálatára. E horda egyre nő, egyes rendszerek mesterségesen szaporítják az értelmetlen értelmiséget, a félművelt és negyedművelt zsoldos hadat. Ez a horda nyomja el a jobbak hangját, s képviseli napjaink legfenyegetőbb világtörténelmi veszedelmét.

Valótlan, hogy az új idők szellemi szabadságot hoztak, ellenkezőleg: egyre kegyetlenebb rabságba döntötték a szellemet. Álszellemiséget, a legjobb esetben is csak töredék-szellemeket teremtettek, akik a maguk horda-moráljával mindenre kész eszközök voltak az egész embert és az egész létezést hordozó géniusok ellen. Kopófalkák csaholásától lett hangos a kultúra mezeje; a horda híven teljesítette kötelességét. Az álszellemiség arról is gondoskodott, hogy a szellemi életre áhítozó tömegeket megmérgezze, s ezen a téren éppen olyan „hervadhatatlan babérokat” szerzett az egyháza táplálta álvallásos irodalom, mint például az egyházakat döntögető felvilágosodott, „természettudományos világszemlélet”. A szellemileg megmérgezett társadalmi rétegek azután, mint egyre dalmahodó hordák, maguk is igényeket támasztottak a szellemmel szemben, azt követelték és követelik, hogy torzuljon el az ő képükre és hasonlatosságukra. Tisztább korokban a szellem teremtett közönséget magának, most azonban a „közönség”, a közönségesség és a tömeggé torzult ember erőszakolja a szellemet. Erőszakra azonban csak a kevés jobbakkal szemben van szükség, s a kevés jobbakat gyalázatos emberpótlékokkal, a „korszerű eszmék” szellemi mesterlegényeivel és inasaival helyettesítik. Ilyen időben a hűség vállalására csak a legerősebb lelkek képesek, nagyon kevesen bírják a korszerű forrongást az öröklét rendjébe és vigaszába békíteni. Az árulás pedig szinte „szellemi” foglalkozássá vált...

A kevés igazak sem tudták Európát felszabadítani öninternálságából, belső börtönrendszeréből, – a leckéztetést vaspálcájával a kérlelhetetlen történelemnek kellett folytatnia. Most ennek a leckéztetésnek az éveit, évtizedeit, talán a századát éljük, – várható-e reád más ebben az időben, mint magány és szenvedés? Ám éppen ez a legfőbb vigaszod, ha ismered a szenvedés etikáját, – ha pedig nem ismered, akkor hiába vergődsz, még béna életanyag vagy. A szenvedés etikája? Végső dolgok felé vezérlő etika, egyúttal tökéletes

létmagyarázat. Villámfény: egy pillanatra megvilágít mindent, amit évtizedek sötétségében, a fogyhatatlan belső ködben hiába kerestél. „A szenvedés kegyelem”, – megvált a földi kötöttség egyoldalúságától; szerveket és érzékeket teremt benned az emberfölötti sors, a tudatfölötti élmény érzékelésére. A szenvedés csak emberi mértékkel szörnyű és kegyetlen, kozmikus mértékkel érthető, isteni mértékkel megváltóan nagyszerű. A szenvedés vállalása, a szenvedés együttérző elfogadása a legmagasabb rendű etikai cselekedet, önkéntes átlényegülés fölfelé. Aki vállalja ezt az etikát, az megízleli a „jó és gonosz tudásának” a gyümölcsét, de most nem a kígyó nyújtja feléje, hanem az Egyetlen, az Örök. Ám Európa és az európai ember menekül a szenvedéstől, és közben kínlódik embertelenül, velőkéig ható fájdalommal, de reménytelenül, mert elutasítón viseli a szenvedést; sohasem ízlelheti gyümölcsét.

A szenvedés iskola a tudat fölötti lelkiállapot megszerzésére, – szenvedés nélkül nyilván magasabb rendű állatfajtvá alacsonyodik az ember. Az újkori ember tragikumához tartozik, hogy menekül a szenvedés elől, tudatát annak a szolgálatába állítja, hogy miként kerülhetné meg a szenvedést. Kábítószereket gyárt, tompító hatásokra törekszik, minden erejét összeszedi a szenvedés ellen. Nem ébred rá arra, hogy a létezés egyetlen elemét sem lehet tompítani vagy közömbösíteni, ha Isten ezt az elemet beleszámította a világrendbe. Nem hiszi, mert véstesen korlátolt, nem is lehet más, lemondott a legfőbb dimenzióról: a tudatfölötti életről.

A homocentrikus életérzés megszállottjai remegnek a szenvedéstől, mert csak szűk önmagukat tudják szeretni, földi létükért és retyerutyájukért remegnek, emberi tervecskéket agyalnak, s hallani sem akarnak Isten szándékairól. Hiába forr a nagy üst, Európa, – a fortyogó sárból nem válik ki színarany, az életforma külső változásai mögött nem keményedik új emberi magatartás. – Anyám, Európa! – kiáltja a költő, pedig nem Európa az anyánk, nekünk magyaroknak legkevésbé, csak nevelőszülőnk, aki merő véletlenségből sem simogatta meg az arcunkat. Ne legyünk gyávák és érzélgősek, keressük meg igazi anyánkat, ismerjük meg egyetlen melegségét. Az anyaöl fájdalommal hozott e világra, s a szenvedés kalauzolása mellett tudsz visszatérni hozzá.

1945. szeptember 13.

Az európai ember egyre töppedő lelkében, mint a torzító tükörben, csúffá lettek az ősfogalmak: az eredeti, isteni világkép tükröződései. E földi világ ellentétekre, ellentétek termő harcára, az ellentétek gyökerekig ható meglepetéseire épül. Ezek az ellentétek – az isteni terv, az isteni egység sarkai – Európa szellemi életében rossz paródiává süllyedtek, ellentmondásokká torzultak. A legújabb, az Istentől elszakadt Európa az isteni terv gyalázatos paródiája, teokratái az istenfogalom szégyenletes utánpótlásai, – minék tagadjam, tragikus bohózzattá süllyedtünk. De eljut-e az európai ember ilyen fokú önismerethez, hiszen az önismeret alázata helyett a szűk területre szorított elemzés spekulációját választotta, amint általában a megismerés szintetikus művelete és végső feloldódást nyújtó tiszta öröme helyett a racionalista spekuláció útvesztőjébe tévedt. Végül is a saját terveinek hínárjában, saját spekulációinak a mocsarában fuldoklik. Hiába kutatok mentő

palló után, az európai civilizáció menthetetlennek tetszik, ezért mondogatom esztendőök óta: *Ex orinte lux*, – Keletről, az ősi Ázsiából jöhet a fény, Nyugatról a lélek tájai egyelőre sűrűsödő ködöt szítálnak.

*

Minden elszigetelődött, öncélúvá vált, önmagába töppedt ebben az Európában, a tudomány éppen úgy, mint az irodalom, az állam, az egyház; minden s mindenki kiszakadt a létezés nagy egységéből, saját tengelye körül kering, „külön világok” tömege alakult, megannyi paródia, – ugyanakkor Isten és a világ elveszített, magunkra hagyott minket. Nem Ázsia nagyszerű, mindent egymásba békítő, az ősegy felé vezérlő magánya ez, hanem csúnya, pusztító egyedülvalóság, elhagyatottság, melyet a megviselt embergögg száználmas cafatjai takarnak.

1945. szeptember 14.

Hiába kutattuk a létezés titkát, célját és értelmét, legfeljebb fél magyarázatokat kaptunk, – egyetlen megnyugtató válasz létezik: a reinkarnáció. Ez a tökéletes fény, mely a kínzó kérdések egész mezejét bevilágítja és megvilágítja. A reinkarnáció belső távlat, a modern Európa csődjét pedig belső távlathiány okozta, s ha mi, magyarok, adhatunk valamit Európának, bizonyonnyal ezt a távlatot hozhatjuk: az ázsiai időérzést és a belső látóhatárt. Hiszen a sztyepről jövünk, a nagy síkságról, ahol a mesterkélt dimenziók belevesznek a határtalanba, az ég a földhöz simul, az időtlenség útitársunkul szegődik, s önkéntelenül a határtalan térbe és időbe helyezük az élet dolgait.

A folytonos újjászületés világelv, nélküle céltalan és értelmetlen a létezés. Az ősi embernek életérzése volt a reinkarnációról, az ázsiai antiknak tudása, az európai ember azonban átvette az egyház egyik tévedését: hitetlenül folytatta azt, amit az egyház tévhittekbe burkolózva követett el, a reinkarnáció tagadását. Az egyház állásfoglalása érthető: A reinkarnáció tanára nem építhette volna hatalmát, – a reinkarnáció határtalan megértésre nevel. Az egyháznak azonban hatalom kellett, ezért hirdette a mennyország és a pokol tanát.

1945. szeptember 15.

A reinkarnációba vetett hit adja meg a keleti ember nyugalmát, fölényét és erkölcsi bátorságát. A keleti emberből hiányzik az európai mohóság és kicsinyesség, mert határtalan térben és időben, tehát az Egészben visszaérzően éli benső életét, teljesíti földi végzetét, de mindig túl is érez rajta, – életérzése mérhetetlenül tágasabb, mint az európai emberé. A reinkarnáció tudata legyőz minden rettenést, páratlan biztonságérzetet ad az embernek, megszabadít az európai ember végzetétől: attól, hogy e földi sorsot ijedten és görcsösen túlértékeljük. A reinkarnáció a folyamatos tisztulás, a szakadatlan tökéletesedés, a szférikus emelkedés jó hírét hozza, közvetlenül az isteni törvény alá rendeli az embert, és így nem ad túlzott hatalmat a vallásos intézmények kezébe. Ez rettentette meg az egyházi

hatalom alapítóit, ezért szedték össze minden erejüket, hogy a reinkarnáció hitét az európai vallásból eltüntessék.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy az egyház életét kezdetben egy elháríthatatlan történelmi szükség befolyásolta: az európai barbárok megszelídítésének a súlyos feladata. Civilizálni kellett Európát, s a földi közigazgatás sikeréért meg kellett alapítani a mennyei közigazgatást, a mennyországgal, a poklallal és a purgatóriummal. Történelmi cselekedet volt ez nyilván, időszerű történelmi szükséglet kielégítése. Ám az egyház az időszerű történelmet formáló módszert megmerevítette, és örök igazságokat próbált kovácsolni belőle. A barbárokat szelídítő módszer, a lelki közigazgatás rákapatta az egyházat a legnagyobb rima, a hatalom szerelmére, s inkább elhajolt Jézus tanításától, semhogy a hatalom gyakorlásáról lemondjon.

Az egyház tanítása szerint az ember minden cselekedetét beírják a mennyei főkönyvbe, s halála után az égi perrendtartás paragrafusainak legszigorúbb szemmel tartásával örök boldogságba, tisztító tűzbe vagy örök kárhozatba küldik. Kezdetleges fokon talán hatásos, de mindenesetre nagyon gyarló elképzelés ez a mennyei perrendtartás. Nincs „örök boldogság”, vagy „örök kárhozat”, csak örök létezés van, mely több a boldogságnál és a szenvedésnél, az emberi fogalmaknál és kategóriáknál. Isten Jézust öröme és fájdalomra teremtette, ám ennek a legfőbb kinyilatkoztatásnak az értelméről egészen megfeledkezünk. Az egyház az ő általa teremtett „örök életben” szétválasztotta az élet összetevőit: az örömet és a fájdalmat, egyúttal megrögzítette, helyhez kötötte őket, a mennyországot illetve a poklot tette kizárólagos székhelyükké, – a földi élet duális alkatát rávetítette az örök életre. Isten ellen vétett az egyház, midőn a földi közigazgatás és büntető bíraskodás képét egyszerűen az égbe emelte, az isteni lét elvét pedig a földhöz ragadt emberi lét gyarló fogalmaival helyettesítette. Ismétlem, bizonyára időlegesen szükségszerű dolgot művelt, történelmi parancsot teljesített, és annál felelősebb e tan megrögzítéséért, és ezáltal Európa vallásos elmélyülésének a megakasztásáért.

Márk apostol írja: „Hatod nappal pedig ezután maga mellé vevé Jézus Pétert, Jakabot és Jánost, és felvivé csak őket egy nagy, magas hegyre fölfelé, és elváltozék öelőttük. És az ő ruhái fényesekké lőnek, igen fejelek, mint a hó, melyhez hasonló fejérséget e földön a ruhafestő nem csinálhat. És megjelenék nékik Illyés Mózeszel egybe, kik Jézusnak beszélének vala.” Jézus megjelenítette a reinkarnáció, a „színváltozás” tudat fölötti tényét, bizonyosságot tett a „fölfelé” haladó, egyre tökéletesebb szférába tartó reinkarnációról, az egyetlen valódi fejlődésről. Ám erről inkább hallgatott az egyház, sokkal nagyobb súlyt helyezett a külső csodákra, mert jól ismerte a tömeghatás természetét, s aki hatalmaskodik, mindig a leghatásosabb eszközökhöz nyúl. Az igazi, nagy, bensőséges jézusi misztériumokra szívesen borított fátylat az egyház, mert ezek a misztériumok egyre fokozódó belső hősiességre kötelezték volna a papságot, ám könnyebb és kellemesebb volt a hatalmaskodás. A mély jézusi tanokat különben, mint a *Biblia* is beismeri, Jézus közvetlen tanítványai is csak töredékesen értették, olykor egyenesen botránkoztatónak vélték. A jézusi hagyomány csonkán, töredékesen, helyenként emberi önkénytől zavartan jutott el hozzánk. A Biblia kritikája tehát mindenképpen jogosult és szükségszerű.

Ám az elmondottakból természetszerűen következik, hogy a kinyilatkoztatás, „míg ember van”, soha sincsen lezárva. Jézus tanítása elhangzott, cselekedetei megtörténtek az örökkévalóságban, jelen vannak, léteznek, szüntelenül lelkünk ajtaján kopogtatnak, – kinyilatkoztattak s ezért szakadatlanul befogadásra, egyre teljesebb megértésre, hitvallásra és meghirdetésre készítetnek. Többnyire pedig ma is olyanoknál találunk nyitott ajtóra, akik az élet utolsó, leprásai, megvetettjei. A jézusi mű ma és mindörökké benyomul a lelkekbe, de nem a hivatalosak kongó palotáiba, hanem az utolsó, a senkik egyszerű szobájába, a magányos szenvedők kamrácskájába, az isteni mértékkel szabott hősök lelkébe. Ha ezek szólnak, akiket a legegyszerűbb ihlet alkalmasnak talált arra, hogy szállást kérjen náluk, kinyilatkoztatás hangzik: Isten beszél. Isten szüntelenül teremti a világot, Jézus örökre jelen van az isteni méretű világtörténelemben, a kinyilatkoztatás soha meg nem szakad. Az ember és a földi lét gyarlósága bizonyosság, hogy az isteni mű még távolról sem készült el. Ám az egyház megmerevedett, nem Jézushoz, hanem a „barbárokat szelídítő” módszereihez maradt hű. Megtagadta az örök levés, a mindent és mindenkit átható, átlényegítő reinkarnáció törvényét, s mi lett az eredmény? Sikerült konzerválnia azt a barbárságot, melyet el akart törölni a Föld színéről.

Az egyház magatartásából szükségképpen következik, hogy merev istenfogalmat alkotott, mechanikus Istent, akinek lényét és működését pontosan körülírhatjuk. Merevvé balszamoszott, holt istenük eleinte fölötte alkalmas volt tömegműlet keltésére, és általa lelki hatalom gyakorlására, utóbb azonban szükségszerűen az ellenkező végletbe kergette a lelkeket: az ateizmusba. Az egyház megmerevített, holt istene az ateizmus melegágya. Az egyház vallási holtpontot rendszeresített, és ezáltal előkészítette a tagadás szellemeit. Magatartása másfajta tragikus következményekkel is járt. Európa szellemi fejlődése egyre inkább szembekerült az egyházzal, amely minden szellemi változásban veszedelmet szimatolt, s az egyetemes emberi élet belső megdermesztésére törekedett. A teremtő szellem sohasem állhat megmerevedett világgép szolgálatában, tehát szembe kellett fordulnia az egyházzal, az egyház pedig átokkal kísérte a tökéletesedő szellem minden szabadabb mozdulatát. A „hívők” az egyházra hallgattak, s így Európa lakosainak jelentékeny része elszakadt a teremtő szellemtől. A megmerevített, holt Isten és az ateizmus egyívású reménytelensége hervasztotta Európa lelkét, és ezért elsősorban az egyház felelős.

A középkorban még tartott az elinduló kereszténység lendülete, az eredeti jézusi örökség még be-beszívárgott a vallási életbe, illetve a lelkeket, melyek helyel-közzel szabadon éghettek. De az egyház a lelki hatalmaskodás útjára lépett, s ez az út természetszerűen a hatalmi intézmény megmerevedéséhez, előregedéshez és biztos bukáshoz vezet. Az öregedő hatalmi képlet egyre többet tilt és tagad, egyre elviselhetetlenebb korlátok közé kényszeríti a belső erőket, míg a megsértett és ezért föllázadt életerők az egész korlátrendszer szét nem vetik. Így történt az egyházzal is, az újkorban kiközösítette azokat a szellemeket is, akikben tiszta vallásos tűz égett, s ezért egyre népesebb hadsorokat szervezett önmaga ellen, mint a hanyatló intézmények általában.

Jézus tanítása: isteni mérték. A kinyilatkoztatásnak sokféle hangszere volt immár a földön, ám Jézus Logosza a legfőbb megnyilatkozás, – Jézus az Isten fia és az ember fia, a földi és az égi karma legtökéletesebb egyensúlya, figyelmeztető, hogy bármilyen

nagyszerű vendég is érkezett lelkünkbe az ihlet szárnyán, alázatosak maradjunk, Jézus elsőszülöttségére emlékezzünk. Ez Jézus küldetésének legfőbb értelme, ám ki mondott inkább ellent ennek a jézusi küldetésnek, mint a papok gőgje, hivalkodása, avagy a pápa csalhatatlanságát hirdető dogma? Jézus hősiességét, az első keresztények önfeláldozását mi árulta el megdöbbenőbben, mint a papok és a pápák magatartása. A pápákból politikus lett. Mikor a hősi ellenállás még emberibb fordulatot adhatott volna Európa történetének, miért nem követelte az egyház papjaitól hősi magatartást? Tudta, hogy a polgári jólét kedvesebb nekik, mint a golgotai út? De ha így van, akkor minő hitellel hirdetik az örök élet tanát? Ne áltassuk magunkat! Lelki csődtömegről van szó, s ez ránehezedik Európa lelkére; a történelemnek valamit kezdenie kell ezzel a csődtömeggel, s az egyházra még sohasem tapasztalt megrázkódtatások következnek, a protestantizmus csak szelíd rendülés volt ezekhez képest.

1945. szeptember 18.

Ha a szellemi életünket figyelem, aggódva látom, hogy többnyire még a jobbak sem látják a döntő kérdést, s nem képesek észlelni a pillanatnyi izgalmak gőzétől, a ma párájától. Nem érzik, hogy a magyarságnak a végső dolgok felé is néznie kell, ha nem akar nyomtalanul eltűnni. Nem tudják, hogy közeleg a perc, a belső villámfény pillanata, midőn az isteni távlat felvillan, és elválík, hogy csakugyan a balladai ütem, a belső száguldás népe vagyunk-e, a „nagy puszta” szabad, tágas méreteinek a hordozói, avagy csupán délibábkergetők?

Ismét az idők teljessége következik számunkra. A kereszténység válságának ki kell robbannia, a válság már alig közömbösíthető, minden jel a történelmi kereszténység túléltségéről beszél. Az egyház – fejlődése első korszakában – megcsinálta a szintézist a klasszikus pogány kultúrával, – Dantét még Vergilius kalauzolta –, akkor még nem tagadta meg a vallásos fejlődés örök módszertanát, mely azt parancsolja, hogy a vallásnak egyre szintetikusabbá kell növekednie, ez a szintetizáló törekvés vezérel az „egy nyáj, egy pásztor” isteni igénye felé. Ám az egyház szintetizáló készsége nagyon korán megakadt, élete megmerevedett, az újkor szellemi kibontakozásával szemben már az értetlen tagadás konok álláspontjára helyezkedett, belső tartalma, kellő szellemi táplálkozás híján, egyre zsugorodott, és a színpompás külsőségek egyre kevésbé fedték be ezt. A protestantizmus észrevette ezt a válságot, s puritánabb de szűkebb világot teremtett, ezért volt félmunka; nehéz dolog lelki szűküléssel lelki forradalmat csinálni. Íme: protestálok nemcsak a katolicizmussal szemben, hanem a protestantizmussal szemben is, mindkettőnél ősbibb és egyetemesebb igazságok nevében, – Jézus nevében a történelmi kereszténységgel szemben. Csak igazságokat ismerek, az igazságért pedig vállalunk kell mindent, azt is, hogy esetleg két tűz közé szorulunk.

1945. szeptember 19.

Eszkendők óta nyugtalanít ez a feladat, – a negyvenedik év betöltése után váltam alkalmassá igazán észlelésre és vállalásra. A negyvenedik év táján döntő változás történik az

ember életérzésében. Eddig a földi értelmű élet volt túlsúlyban benne, most azonban már érzi, hogy egyre közelebb ballag a halálhoz. Ennek a tudata azután minden belső mozdulatában benne van, inkább az örökléthez mér mindent, mint a futó napokhoz. Így tértem a vallásbölcselet vidékére. A vallás az igazi, ősi mivoltában az öröklét emberi mértékkel elérhető legtökéletesebb élménye, az öröklét tudomásul vétele, az egyetemes létezés ízének a megismerése. A bölcselet csakis ebből a legelsődlegesebb és legmagasabb rendű élményből indulhat útnak. Az európai bölcselet általában másodlagos, sőt másodrangú, vagy egyenesen töredék jellegű emberi tevékenységekből, töredék emberségből indult útnak, – eredményei méltók voltak az elindulásához. Az újkor bölcseleti egyirányú lelki-szellemi tevékenységből, vagy egyenesen a lelki életük töredékeiből építettek rendszert; az újkor társadalmi elméletei ugyanúgy egyetlen ablakból vagy szellőztető nyílásból pislogtak a világra, ezért késett nemcsak a megoldás, hanem még a megnyugvás is.

A vallásbölcseletnek nincsen köze a teológiához. Az európai teológia alapja a dogmatika, ez a jellegzetesen korlátolt európai vallásos termék. A dogmával az ember elébe vág az Istennek, a maga képére és hasonlatosságára formálja az Istent, előírja Isten szándékait és cselekedeteit. A dogma kezdetleges emberi spekuláció eredménye. Az egyetemes létezés nem dogmák értelmében, hanem Isten szándékai szerint történik. A vallás feladata, hogy az embert Isten szándékainak a közelébe emelje, Isten szándékaival önkéntes együttműködésre bírja, az isteni terv együttérző társává tegye. A vallás azt akarja, hogy a világot az isteni terv természetes és szükségszerű valóságának lássuk, tehát az emberi ráció gyakorlatias korlátjai közül törekedjünk az isteni gondolkodás megértésének tágas szabadsága felé, felesszük magunkban mennél tökéletesebbé a megértés és a megértés döntő képességeit.

A történelmi kereszténység azonban inkább dogmarendszer épített az öncélú emberi okoskodás ingatag alapjára, és a dogmarendszer kalodájába próbálta kényszeríteni az emberi életet. Csakis végeérhetetlen lelki válság következhetett ebből. Szóltunk a szenvedés etikájáról, mely a tudat fölötti létezés világa felé vezérel, tisztít, nevel, edz, képességekkel ruház fel, hogy Isten szándékait tudomásul vehessük, velük együttérezhessünk, együttműködhessünk. Az etika a lélek ilyen kivirulása, aki etikai magaslatra emelkedik, annak nincsen szüksége felekezetre és szertartásra, mert az egész élete szertartássá nemesedik. Aki eléri az etikai fokot, szabad kereszténnyé válik, Isten gyermekévé, az isteni szándék munkatársává, beavatottá. Ám, hogy idáig érjen, a legtöbb embernek kalauzra van szüksége; ilyen kalauzok volnának a papok, a papoknak kellene megindítaniuk a hívőben az etikai magaslatra vezérlő folyamatot. A papoknak kellene tétova emberből önálló, felszabadult hívőt nevelniük, azonban nem mindig ezt az etikai elvet követik, a hősi egyszerűség és s befelé forduló alázat életformáját, az isteni szabadság felé vezérlést.

Jézus a lélek döntő hatalmát hirdette, az egyház olykor az érdekei alá rendelte a lelket. Ahol előtérbe nyomult az egyházi érdek, a papság anyagi sorsa, politikai és közéleti szerepe, ott megakasztotta Európa vallásos továbbvirágzását. Ennek ma már nincsen létjogosultsága.

A papság ősi formáját az apostol közelítette meg. A fiatal, hősi protestantizmus prédikátorai ugyancsak az apostoli hagyományt kezdték folytatni, ám nemsokára visszazökentek a papi tisztviselőségbe. Így érkezünk oda, hogy Európa vallásos újjászületésének

egyik akadályát a papságban kell szemlélnünk. A papság immár „Krisztus királyt” csinált az „ember fiából”, így született meg a túlvilági feudális, abszolutisztikus monarchia; így vonult be ez az államforma, miután e földi téreken kimúlt, az egekbe, – ezáltal nyert a papi hatalomra épülő vallásos közigazgatás végső szentesítést. A „Krisztus király” a Názáreti hagyományának csupán torzképe, egyúttal a történelmi kereszténység válságának kiáltó bizonyítéka. A történelmi egyház annyira eltért Jézus tanításától, hogy Jézus igaz követői kénytelenek elfordulni a történelmi egyháztól. Sokan szembekerültek és szembekerülnek még az egyházzal, de a döntő küzdelmet azok vívják majd meg, akik Jézus tiszta igazságainak nevében fordulnak a jézusi mű megváltoztatói ellen.

Az egyház hosszú ideig nem engedte, hogy a hívő közvetlenül a *Bibliához*, a jézusi hagyatékhoz nyúljanak. Meg is volt az oka erre, érezte, hogy a hívő és Jézus találkozásából forradalomnak kell kirobbannia az egyházzal szemben. Midőn a hívő mégis közvetlen érintkezésbe jutott az *Újszövetséggel*, elsősorban a földi térek életét akarta rendezni a jézusi tan alapján, félreértette a jézusi tan jelentőségét, és gyakorlati értelmet tulajdonított neki, Isten országából politikai alakulatot próbált formálni. Forradalmát gyorsan elnyomták, és ettől kezdve a szociális forradalom eszméje merőben emberi tervvé töppedt, és az utóbbi tévedés még veszesebb, mint az előbbi. Ám a végső megoldásban mégis a jézusi szellemnek kell győznie, de a győzelem eszköze csakis a hívők megsokasodása lehet. Mindenekelőtt egy lelki-szellemi forradalom esedékes, ez a forradalom a jövő távlata, a forradalom kezdete pedig a *Szentírás* kritikája lesz.

Az *Újszövetség* is hosszú folyamat műve, s távolról sem Jézus tanításainak teljes és hiteles foglalata, inkább tanúság: miként tükröződött a jézusi mű a kortársak és az utánuk következő nemzedékek lelkében. *Márk könyve* a szemtanú hitelével rendelkező mű, mit sem mond Jézus származásáról, néki csak az elkészült Jézus a fontos, a „Mester”, szót sem szól Jézus ifjúságáról; nem tartotta fontosnak az „előéletét”, vagy még nem készült el a legenda? Talán botrányosnak vélte bővebb tárgyalását? Mindegy, Márk mindenesetre a lényegre tört: az elkészült Jézus napjainak megörökítésére fordította minden erejét.

Az egyház Mátéval kezdi az *Újszövetséget*, Máté pedig hódol a történelmi divatnak: közli Jézus teljes származási tábláját, részletes születési legendáját, a hímes palástot, melyet a valóságtól rettegő utókor szőtt a valódi misztérium takargatása céljából. Lukács ugyan csak pazar bőséggel meséli a születés legendáját, – János, a legátszellemltebb mély ihletével, már a jövő zenéjét hallatja: a nemzés spirituális tényezőire utal, Jézus nemzésének metafizikai egyedülvalóságát húzza alá, olyan kozmikus-spirituális erők szerepét sejteti, melynek jelentőségét és jellegét csak a távoli jövő érti majd meg igazán. Márk hallgat, János a teljes valóság felé tapint, az egyház pedig kitart a mesterkélt, az erőszakos legenda mellett.

A nemzés távolról sem csak fizikai cselekedet, ám spirituális jellegét és tényezőit még alig kutattuk. Jézus fogantatásában a spirituális tényező, az isteni szándék „túlsága” jelentkezett, a fogantatottat a még soha ilyen mértékben be nem fogadott isteni elem tette Isten fiává. Mindez távolról sem ellenkezik a fogantatás természetes tényével, nélküle, a legfőbb emberi elragadtatás nélkül, el sem képzelhető, de ugyanakkor föléje is növekszik. Istenibb és igazabb magyarázat ez, mint az egyház legendája.

A legenda egyik legérdekesebb megörökítője a *Protevangelium Jacobi* című apokrif a II. század közepe tájáról, bár szerzője azt állítja, hogy még Jézus gyermekkorában írta. A mű jelenleg olvasható szövege nyilván különböző időkből származó forrásokból keletkezett. Érdekességét az adja, hogy a tények leírása és a legenda szinte egymásnak ellentmondva futnak benne. Máriát József bukott nőnek véli, Mária védekezik, a maga misztériumának igazát vallja: – Él az én Uram, Istenem, hogy nem tudom, honnét van. – Átveszi szerepét a legenda: Józsefnek megjelenik álmában az Úr angyala, és felvilágosítja. Nos, a legenda itt még a valóság felé tapogatózik: azt érezteti, hogy a misztérium miként nyűgözte le Józsefet. De ugyancsak lenyűgözte-e? Az apokrif elmondja, hogy József ezután is szégyellte helyzetét, a betlehemi úton pedig Máriát előveszik a szülési fájdalmak: – Vegyél le az állatról, mert a magzat nyom, kikíváncozik. – Levette hát az állatról, s azt mondta neki: – Hová vezesselek, és hol rejtsem el a te gyalázatodat, hiszen pusztá ez a hely. – Az élet arca ez, s az élet beszéde. Ne áltassuk magunkat, Jézus botrány közepette lépett e világba, botrányok kísérték, s még holtteste sem menekült meg a botránytól. De a tiszta, igaz misztérium jelentkezhetik-e másként abban a világban? Hozzátehetem: jelentkezhetik-e másként a mi világunkban? A misztérium, melynek fénye erősebb volt, semhogy József szeme bírta volna? De értette-e Mária a maga misztériumát, az emberfölötti élményt, mely elragadta? Talán inkább csak érezte. A „napkeleti bölcsek”, a mágusok jelentkezése érv a tudatfölötti vidékről, üzenet egy magasabb szférából, hitelesítés a misztériumnak. Természetesen, ne tévesszen meg minket, hogy mindezt a kor a maga módján cselekszi, s nem a mi lélektani módszerünkkel, – a két módszer lényegében ugyanazt hirdeti: a jézusi fogantatás misztériumát, az isteni beavatkozás tényét. Az egyház csak abban téved, hogy a misztériumot, amely ellenállhatatlan erővel hömpölygött be az életbe, az élet törvényei ellen magyarázza. Kezdetleges dialektikát alkalmaz, és legendái jelentékeny részét ugyancsak ez a kezdetleges dialektika jellemzi.

1945. szeptember 20.

Isteni sugallat nélkül emberi kultúrát nem lehet teremteni, legfeljebb démonit: bizonytalan, átmeneti, diszharmonikus lelkek civódó, szadista, idegbeteg és végül is örületbe hajló világát. Az ember tökéletesedése végső fokán az égi és a földi karma egyensúlya. A démon: az egyensúlyvesztés megvertje, örök lázadó, félrevert szív, mérgektől mart velő. Európa mája a démonok martaléka, démoni lények uralják, az európai kultúra pedig maga is démonikussá fajult, vagy pedig gyöngé és gyáva volt, hogy a démonokkal fölvegye a harcot.

Az egyház pedig prédikált olyan „igazságokról”, amelyeket teljesen maga sem hitt, vagy legalább is maga sem vett komolyan, hősi magatartás helyett Pilátusként mosta a kezét, nem indított „keresztes hadjáratot” a démonizmus ellen a megnőtt lélek fegyverével. Az egyház „vallástalan” lett, ezért világtörténelmi erőt hívott ki maga ellen. Egyelőre Európa jelentős részén az ún. vallásos élet felszámolása folyik, s úgy látszik, Európa régi, külsőségekbe tokozódott vallásos életének el kell tűnnie, hogy a szó igazi értelmében még egyszer vallásos lehessen.

Úgy vélem, immár késő a reformálás, a tatarozás, – a menekvés útja: vissza a valóságos élet gyökérzetéhez. A visszatérés következményei talán sorsdöntők lesznek, talán megsemmisítik a vallásos élet és gyakorlat mai formáit; az egyház közéleti uralmának, a papi „foglalkozás” kényelmének és előjogainak az órai bizonynyal megszámláltattak. *Mene, Tekel, Ufarsin.*² Nem látjátok az ítélet lángoló betűit?

Rábredtek-e, hogy nemcsak fizikai léte, hanem spirituális lény, belső valósága is van minden létezőnek? Az igazi dimenzió pedig a metafizikai dimenzió. Míg ezt nem valljuk és vállaljuk, az emberi kultúra új korszakáról hiába fecsegünk.

1945. szeptember 22.

Életünk mennyiségi tényezői szigorúan megszabottak, a minőségi fejlődésnek, a belső bővülésnek a lehetősége azonban határtalan. Ezt a jó hírt hozta Jézus. Hiába „fejlődünk” és spekulálunk, az élet mennyiségi viszonyait nem változtathatjuk meg, amit nyerünk a réven, elveszítjük a vámon. Mégis az élet mennyiségi javaiért és reménykedéseieért ég, tülekszik, spekulál és lázong az ember. Ez a lázongás az újkor legnagyobb emberi tévedése. A „mennyiségi világbkép”! Látszólag a technikai túltengés sokat lendített sorsunkon, egyre szélesíti a mennyiségi világbkép határait, de arról nem beszélünk, hogy az ugyancsak fejlett romboló eszközei időnként mekkora pusztítást visznek véghez. Nem is szólva arról, hogy a technikai fejlettség mitől fosztotta meg az embert. Elég, ha csak arra utalunk, hogy teljesen elszakította a természettől, homunkulusszá, a technikai berendezkedés függvényévé alacsonyította, érkeink gazdag életét elhervasztotta, testünket petyhüdtté és tehetetlenné sorvasztotta, s emellett sok mindent adott.

A földi létre ítélt ember nem nyerhet „többet”, csak különbet: mélyebb életérzést, magasabb szférába ívelő sorsot. A középkori ember még tudta ezt, az újkori ember azonban lassan elfeledte, beleveszett a mennyiségi hódítás ámokfutásába, nem veszi észre, hogy a mérlegnek mindenképpen egyensúlyba kell térnie. Ezért látszik menthetetlennek az újkori ember, s reménytelennek a Nyugat élete. Vétke: vészes egyoldalúsága, – külső életét az öncélú civilizáció, belső életét az öncélú racionalizmus uralja, látóhatárát pedig lezárják a mennyiségi világbkép kulisszái. A történelem mindig megbillen, tragikus földrengések következnek, ha az egész ember helyett egyoldalúságba torzult homunkulusz jelenik meg a színpadon. A világtörténelem egyensúlya az egész ember jelenvalóságán, az egész emberség virágzásán nyugszik. Ez a földi lét elsőrangú törvénye, a modern Európa azonban éppen ezt a törvényt tagadta meg, és eljegyezte magát a zűrzavarral.

Kibontakozás? Mindaddig hiú remény, míg vissza nem térünk a létezés alaptörvényeinek a hitvallásához, míg a vallásos élmény újjászületése be nem következik. Míg

² „Mene, Mene, Tekel, Ufarsin.” Négy arámi szó, amelyet így fordíthatunk: „megszámláltattál, megszámláltattál, megmérettél és könnyűnek találtattál”. Ez a titokzatos írás jelent meg hírtelen annak a csarnoknak a falán, amelyben Belszár király nagy tivornját rendezett, amelyben a templomi szent edényekből ittak (Dániel 5).

a technika egyre tolakodóbb morájával szemben nem menekülünk a belső csendbe. Míg a meditáció vissza nem nyeri természetes jussát és szerepét. Míg a spirituális erők szerepét kényelemből és külső kényszernek hódolva tagadjuk. Míg ez így tart, addig Európa-szerte valóban „nincs remény”.

Csengeri védekezők 1970. május 15.